

Een Zwitserse kolonie in negentiende-eeuws Gouda

Henk Povée

Uit een eerder artikel over de oorsprong van de ‘typisch Goudse’ familienaam Kielliger werd duidelijk dat deze van Zwitserse oorsprong is. De eerste Kielliger in Gouda was een soldaat uit het Zwitserse regiment no. 32. Hiervan lagen een of meer compagnieën in Gouda in garnizoen, in het pand Sint-Joris Doelen aan de Lange Tiendeweg. Deze aanwezigheid van Zwitserse soldaten heeft voor nog meer Zwitserse achternamen in Gouda gezorgd, zoals Furrer, Hersche, Imholz, Kuster, Signer. Maar wat deed nu een Zwitsers garnizoen in Gouda?

Toen, na de val van Napoleon, Nederland en België in 1815 samengevoegd werden tot de Verenigde Nederlanden onder het koningschap van Willem de Eerste, bestond behoefte aan een sterke legermacht. Het agressieve Frankrijk moest voortaan aan alle kanten in toom worden gehouden door stevige stootblokken. In het noorden diende dat een sterke nieuwe natie te zijn, waartoe Nederland, Vlaanderen, Wallonië en Luxemburg werden samengevoegd tot één koninkrijk. Die opgepompte Nederlanden moesten opnieuw een sterk leger krijgen, net als het geval was geweest in de jaren van de Republiek, tot aan het moment dat de Fransen in 1795 een einde maakten aan die zelfstandige Republiek der Verenigde Nederlanden. Het was al eeuwenlang gebruikelijk dat Europese legermachten voor een deel bestonden uit in andere landen gehuurde regimenten en compagnieën. De commandanten daarvan waren vaak zelfstandige ondernemers die in hun geboortestreek soldaten inhuurden en vervolgens zichzelf plus hun manschappen als een kant-en-klare legermacht verhuurden aan Europese vorsten die op dat moment om militaire slagkracht verlegen zaten. Dat gebeurde niet alleen in oorlogstijd; huurlingenlegertjes dienden ook vaak om te helpen vorsten in het zadel te houden.

Commerciële legermacht

Iets van dat laatste speelde ook mee toen Willem I, aanstaande koning van de samen te voegen Nederlanden, in 1814 opdracht gaf in Zwitserland op zoek te gaan naar versterking voor het eigen Nederlandse leger dat toen in opbouw was. De verschillende Zwitserse kantons hadden al eeuwenlang op commerciële basis soldaten geleverd aan diverse Europese vorstenhuizen. Zwitsers golden als betrouwbare, degelijke en vakkundige militairen en werden beschouwd als elitetroepen. Aan tal van Europese hoven bestond ook de lijfwacht van de vorst uit Zwitserse soldaten, een eeuwenoude traditie die nog altijd voortleeft in de Zwitserse garde in het Vaticaan.

Na veel gesprekken en onderhandelingen met de verschillende autonome steden en republiekjes in de Alpen die pas later tot de natie Zwitserland zouden uitgroeien, werd besloten dat er vier regimenten Zwitsers in dienst van de Nederlandse koning zouden komen, als aanvulling op een eigen nationale legermacht. Het eerste regiment werd geworven in het kanton Bern, het tweede in Zürich, een derde in het kanton Graubünden.

Met het vierde regiment ging het wat minder vlot. In de verschillende autonome Alpenkantons was sprake van een sterke godsdienstige scheiding. Er werd door Nederlandse diplomaten in eerste instantie alleen onderhandeld met militaire ‘ondernemers’ in de protestants-georiënteerde gebieden. Verwacht werd dat katholieke Zwitsers weinig trek zouden hebben om te dienen onder een protestants vorstenhuis als dat van Oranje-Nassau. Uiteindelijk werd besloten om toch op zoek te gaan naar een op te richten regiment soldaten uit overwegend katholieke kantons als Uri, Schwyz en Unterwalden. Dat

had nogal wat voeten in de aarde. Dat vierde regiment zou er uiteindelijk wel komen, maar het zou altijd in ongunstige zin afsteken bij de andere drie. Precies van dat 'katholieke' Zwitserse regiment, dat in Nederland met no. 32 werd aangeduid, kwamen compagnieën in Gouda terecht. Wat was er zoal mis met dat regiment no. 32?

Corruptie

Om te beginnen had het een volstrekt corrupte commandant. Dat was een zekere Auf der Maur met wie de Nederlandse overheid het huurcontract had gesloten. Auf der Maur bediende zich bij voorkeur van de adellijk klinkende naam 'Louis d'Auf der Maur de Schwanau' nadat hij in zijn geboortestreek het kasteeltje Schwanau had gekocht. Auf der Maur stak onder meer geld dat bedoeld was voor werving van rekruten, in eigen zak. Hij nam, in strijd met de contractbepalingen, ook allerlei mensen in dienst die niet bepaald als goede en geoefende Zwitserse soldaten beschouwd konden worden, waaronder vagebonden en gevluchte criminelen uit andere gewesten. Indien nodig gaf hij die een verzonnen identiteit. Ook Italiaanse seizoensarbeiders in Zwitserland werden door Auf der Maur geronseld en aan Nederland gepresenteerd als Zwitsers. Ondanks dit soort malversaties die moesten helpen getalsmatig aan het contract met de Nederlandse overheid te voldoen, kwam dat regiment no. 32 nooit op de vereiste sterkte. Al deze huursoldaten werden in diverse Noord- en Zuid-Nederlandse garnizoenssteden ondergebracht. Regiment no. 32 arriveerde in 1816 in Nederland en werd in eerste instantie gelegerd in Bergen op Zoom.

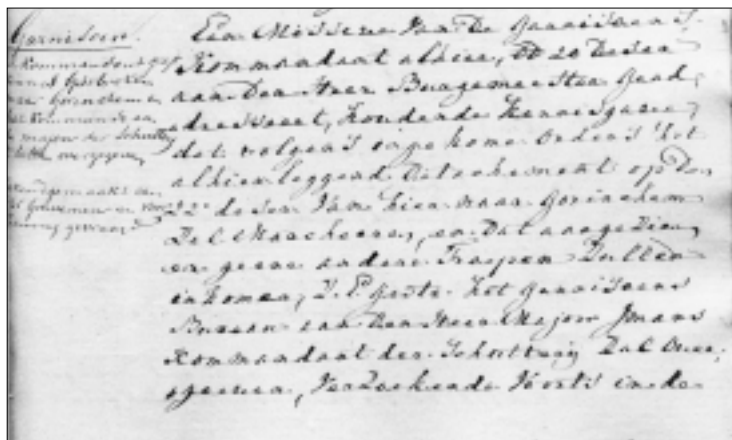
Zuivering

De onvrede met aard, omvang en kwaliteit van dat regiment, en met het corrupte karakter van zijn commandant, groeide met de jaren echter zo sterk dat op last van de koning in 1821 werd ingegrepen. Generaal-majoor Auf der Maur kreeg oneervol ontslag en alle officieren, onderofficieren en manschappen werden onderworpen aan een individuele kwalitatieve beoordeling. Ook werd geprobeerd te achterhalen of hun identiteit wel klopte en of zij mogelijk een dubieus verleden hadden. Dat leidde tot verwijdering van maar liefst zo'n 1500 van de circa 2500 man waaruit regiment no. 32 bestond, drie op de vijf dus. Dat maakte ook dat het aantal compagnieën teruggebracht moest worden van dertig naar dertien. Na deze grote zuivering kreeg het resterende deel van het regiment de garnizoensplaatsen Gorinchem, Gouda, Dordrecht, Brielle en Hellevoetsluis toegewezen. Depot en administratie werden in Gorinchem gevestigd. Ook in Woerden heeft tijdelijk een detachement gelegen. Regimentscommandant werd Jean-Baptiste Göldlin von Tiefenau.

Wie na die grote zuiveringsactie nog in dienst was van dat regiment no. 32 was dus zorgvuldig gescreend en zowel qua Zwitserse afkomst als qua militaire vaardigheden in orde bevonden. Dat heeft vermoedelijk ook gegolden voor de fuselier Melchior Kielliger, gelegerd te Gouda in het gebouw van de Sint-Joris Doelen aan de Lange Tiendeweg, die omstreeks de jaarwisseling 1826/1827 een meisje zwanger maakte dat net om de hoek in de Rozendaal woonde. Waarmee hij het fundament legde voor de naam Kielliger als een 'typisch-Goudse' familienaam.

Was Kielliger wel Kielliger?

Het regiment Zwitsers no. 32 was zoiets geweest als het Franse Vreemdelingenlegioen in latere jaren: wie daar behoefte aan had kon aan een andere identiteit worden geholpen. Zou dat, ondanks de zuiveringsoperatie, bij fuselier Kielliger ook het geval kunnen zijn geweest? Indien ja, dan zou daarmee verder genealogisch onderzoek, iets waar het voor mij allemaal mee begon, een zinloze bezigheid zijn. Dat Kielliger in werkelijkheid iemand anders zou zijn geweest dan waarvoor hij zich uitgaaf lijkt echter niet erg aanne-

De lokale Goudse overheid had geen bemoeienis met het Zwitserse garnizoen dat in de stad was gevestigd. Alleen toen de Zwitserse regimenten werden afgedankt en opgedoekt meldde de commandant van het detachement in de Sint-Joris Doelen keurig per 'missive' aan de burgemeester van Gouda dat hij met al zijn manschappen, 'volgens ingekomen orders', op 22 maart 1829 naar Gorinchem zou afmarcheren om niet meer terug te keren. Hij zou op die dag het garnizoensbureau overdragen aan majoor Imans, de commandant van de plaatselijke Goudse schutterij.

maatschappelijk nadelig kon werken, toch vrijwillig meldt spreekt gegarandeerd ook verder de waarheid.

Op 31 december 1828 werd bij Koninklijk Besluit bepaald dat alle Zwitserse regimenten per eind 1829 afgedankt zouden worden. Dat was dus met een opzegtermijn van een jaar. Vanaf 1 januari 1830 zou Nederland alleen nog een nationale defensiemacht hebben.

Achterblijvers

Alle Zwitsers zouden een gratificatie meekrijgen waarvan de hoogte afhankelijk was van het aantal jaren dat zij in dienst waren geweest, variërend van twee tot zes maanden soldij. Die gratificatie zou echter pas betaald worden op Zwitsers grondgebied. Voor hun terugreis kregen de manschappen 10 cent per reisuur vergoed. Ook mochten zij hun uniform en hun sabel behouden. Niet elke Zwitserse soldaat was echter happig om naar zijn hoog- en afgelegene Alpendorp terug te keren. Sommigen hadden hier een relatie met een meisje gekregen; anderen hadden kennelijk weinig fiducia in een toekomst in het eigen vaderland. Zo probeerden ook in Gouda diverse van deze Zwitserse soldaten, na de opheffing van hun regiment no. 32, een burgerbestaan op te bouwen, zo blijkt. Deze Goudse Zwitsers of Zwitserse Gouwenaars staan nergens als zodanig geregistreerd, maar verschillenden van hen duiken toch, inclusief gegevens over hun afkomst, op in de registers van de burgerlijke stand wanneer ze trouwen met Nederlandse meisjes. Omdat ze daarbij vaak ex-dienstkameraden, die eveneens in Gouda zijn blijven hangen, als getuige vragen, valt toch een aardig rijtje Goudse Zwitsers te achterhalen. Dat lijstje zou zelfs in werkelijkheid nog langer kunnen zijn geweest, omdat van de namen in het Goudse huwelijksregister niet altijd de Zwitserse oorsprong te herkennen valt. Ambtenaren van de burgerlijke stand hadden in die jaren soms de neiging buitenlandse namen, zeker van mensen die geen geschreven documenten konden overleggen, te ver-nederlandsen, waardoor bijvoorbeeld mensen die Schmidt of Schneider heetten gewoon als 'Smit' en 'Snijder' werden ingeschreven.

melijk. Wat hij zijn Zwitserse getuigen in 1835 voor de Goudse vrederechter liet verklaren (zie het artikel in de vorige aflevering), namelijk dat hij in april 1801 in Silenen, kanton Uri, was geboren als Melchior Kielliger, zoon van de 'arbeidster' Margaretha Kielliger, moet geheel conform de waarheid zijn. Als Kielliger via die akte van bekendheid een valse identiteit gerechtelijk bevestigd had willen krijgen, dan zou hij daarin zeker niet hebben laten vastleggen dat hij een 'onecht' kind was van een ongehuwde moeder, zoals hij de vrederechter op schrift liet zetten. Wie zo'n voor een Nederlandse magistraat oncontroleerbaar gegeven, dat

Huwelijken

Op 14 november 1832 trouwt Josephus Maria Theodulus Thellesphorus Imholz, afkomstig uit 'Schaddorf, kanton Urij', met Maria Elisabeth Jansen, geboren in Gouda. Hij was 'zeepziedersknegt' en woonde 'op het Lombardswatertje'. Imholz was een van de weinige Goudse Zwitsers die alle wettelijk vereiste documenten kon overleggen en daardoor zonder belemmeringen kon trouwen. De meeste andere Zwitserse ex-militairen zouden, net als Melchior Kielliger (zie eerder artikel), onderweg naar de trouwzaal in het Goudse stadhuis problemen krijgen omdat ze niet over de juiste identiteitspapieren beschikten. Er was echter een noodoplossing in geval iemand niet kon aantonen wie hij was en waar en wanneer hij was geboren: dat was het laten opmaken van een zogenaamde akte van bekendheid of notoriëteit door de vrederechter. De aanvrager moest dan voor de rechter verschijnen, samen met een aantal mensen die hem goed kenden. Die bekenden verklaarden bij die gelegenheid plechtig en eensgezind dat hij, naar hun beste weten, die-en-die was, daar-en-daar geboren als kind van dat-en-dat ouderpaar, op die-en-die datum. De akte die de rechter vervolgens opstelde kon fungeren als plaatsvervangend doop- of geboortebewijs. De wet eiste daarnaast echter nog andere documenten bij een huwelijk: de mondelinge of schriftelijke toestemming van de ouders, of, wanneer deze niet meer in leven waren, een schriftelijk bewijs van hun overlijden. Vooral die laatste eis was in verschillende gevallen een moeilijk te nemen hobbel. Bij Melchior Kielliger moest koning Willem er aan te pas komen met een koninklijke dispensatie van de verplichting om de juiste documenten te overleggen; ook bij enkele andere Goudse Zwitsers moest de hulp van zijne majesteit worden ingeroepen voordat er, soms met jaren vertraging, een wettig huwelijk gesloten kon worden.

Al vóór het jaar dat alle Zwitserse militairen werden afgedankt, 1829, was al sprake geweest van enkele Zwitsers-Goudse huwelijken. Maar nadat regiment no. 32 definitief ingerukt was bleef een fors aantal Zwitsers achter in Gouda en trouwde in de daarop volgende jaren met Goudse vrouwen. Zij deden daarbij bijna allen een beroep op hun ook in Gouda gebleven ex-dienstkameraden als getuige, zowel bij de vrederechter als in de trouwzaal. Daardoor duiken steeds dezelfde namen in de diverse akten op. Daardoor ontstaat ook het beeld van een coherente Zwitserse (mannen)gemeenschap waarvan de leden steeds weer een beroep op elkaar konden doen.

Een paar voorbeelden van 'gemengde' Zwitsers-Hollandse huwelijken: op 14 februari

1833 trouwde Joseph Pfister, afkomstig uit 'Ruswijn', kanton Luzern, met de Nederlandse 'taps-ster' Johanna Frederica Weede, geboren in Gorinchem, maar wonend in Gouda. Als getuigen traden aan Johannes F'rrier, 'kleiarbeider in de Lazaruskade', en Joseph Zemp, 'blikslager op de Turfmarkt', twee ex-collega's uit het regiment no. 32.

Op 1 mei van datzelfde jaar 1833 trouwt een zekere Bernhard Stahely, 'arbeider', geboren te Berghof, kanton Luzern, met Martijntje Verbruggen, pijpen-maakster. Diezelfde Johannes F'rrier en Joseph Zemp verschi-
nen weer als getuigen.

Zwitsers doopbewijs van Josephus M.I.T. Imholz waaruit blijkt dat hij op 3 januari 1800 is gedoopt in de parochiekerk van Schaddorf en een wettige zoon is van Theodul Imholz en Maria Anna Josepha Gisler.

Getuige Joseph Zemp draaft opnieuw op als op woensdag 7 september 1836 Melchior Frey ('Freij') uit 'Silligen, Kanton Uri' trouwt met de Hollandse dienstbode Cornelia Adriana Disseldorp. Een getuige bij dit huwelijk is winkelier Joseph Riede, wiens naam ook al opgedoken was onder de verklaring van bekendheid van Melchior Kielliger, eveneens een Zwitserse ex-dienstkameraad. Een andere naam onder Kielligers akte, die van een zekere Anton Walt(n)er, duikt ook weer op en wel in 1837, bij het huwelijk van Frans Joseph Maria Zurfluo, geboren te 'Erstfeld, kanton Uri', wanneer deze op 6 december van dat jaar in Gouda trouwt met Maria Leenbroek uit Gouderak. Nog een Goudse-Zwitsers huwelijk in die jaren is dat van Johan Friedrich Signer, geboren te 'Urnsch' in het kanton Appenzell, die op 2 november 1842 trouwt met de Goudse Johanna Scholten.

Zwitserse kolonie

Bij elkaar zijn in die jaren zo'n twintig Zwitsers-Goudse huwelijken te traceren, waarbij circa dertig in Gouda vertoevende Zwitsers als getuigen fungeerden. Afgezet tegen de nog bescheiden bevolkingsomvang van Gouda in die jaren mag dat dus zonder meer als een kleine Zwitserse kolonie worden aangeduid.

In onze eenentwintigste eeuw zijn nog altijd sporen van die negentiende-eeuwse Helvetische geneninjectie terug te vinden in het Goudse telefoonboek. Namen als Imholz, Furrer (Furrer), Hersche, Signer, Kuster en Kielliger zijn nog steeds Goudse familienamen.

Nog iets over de verdere levensloop van Melchior Kielliger. Zijn burgerberoep was dat van 'loodwitmakersknecht'. Dat gold ook voor enkele andere Zwitserse ex-soldaten, zoals Furrer en Signer. Er was in die jaren in Gouda maar één loodwitfabriek en deze was eigendom van de heren J. en G. Prince, behalve loodwitfabrikanten ook eigenaars van een pottenbakkerij, een pijpenmakerij en een 'fabriek' van garen en koord. De beide Prince's behoorden tot de plaatselijke grootindustriëlen van die tijd. Behalve een aantal fabriekjes bezaten zij ook huizen her en der in Gouda, schepen, landbouwgrond, boerderijen, als ook de buitenplaats 'Ijsseloord' langs de Gouderaksedijk. Ongetwijfeld is er sprake geweest van een familierelatie met Kielligers vrouw Antje Prince. Melchior Kielliger is dus binnen de familie aan een baan geholpen, zij het niet de gezondste. Het productieproces van loodwit was zo ongeveer het giftigste dat denkbaar was. Loodwitmakers werden meestal niet oud.

Met loodwitmakersknecht Melchior Kielliger liep het inderdaad niet goed af, zij het toch op een andere manier. 's Lands eerste Kielliger overleed al twaalf jaar later, op zevenenveertigjarige leeftijd. Dat was echter in Norg in Drenthe. Norg was de gemeente waar ook het dorp Veenhuizen onder ressorteerde. En Veenhuizen genoot landelijke bekendheid als inrichting waar men bedelaars en landlopers gedwongen nuttig werk liet doen, zoals met schop en bijl woeste gronden ontginnen. Melchior Kielliger overleed op 3 juli 1848 in Veenhuizen, gemeente Norg, 'in het derde gesticht'. Dat kan weinig anders impliceren dan dat hij in de versukkeling of aan lagerwal is geraakt. Mogelijk had de dood van zijn vrouw vijf jaar eerder daar mee te maken. Ook Johanna Kielliger-Prince was pas veertig toen zij stierf op 28 september 1843, op een adres aan de Goudse Blekerssingel. Geen van de kinderen was toen al volwassen. Ze zullen dus verder door anderen zijn opgevoed.

Armoede

Kielliger was niet de enige ex-Zwitsers met wie het in maatschappelijk opzicht minder goed afliep. Ook ex-fuselier Kar(e)l Fanger, na zijn Goudse huwelijk met Jannetje Bergman van beroep 'metselaarsknecht', overleed al dertien jaar later in een oord waar men bedelaars en landlopers gedwongen aan het werk zette: Ommerschans in

Overijssel. Hij stierf daar op 14 januari 1843. Hij moet toen ongeveer vijfenvestig zijn geweest, maar de opsteller van zijn overlijdensakte maakte hem vijfenvijftig jaar oud. Misschien zag hij er zo uit. Ook Fanger was weduwnaar.

Overigens hoeft dit niet in te houden dat het de Zwitserse Gouwenaars gemiddeld slechter verging dan anderen in die jaren. Een schrijnende armoede onder een groot deel van de bevolking was hét grote probleem in negentiende-eeuws Gouda. In de notulen van de vergaderingen van burgemeester en wethouders is regelmatig sprake van bedelaars die in Ommerschans terechtkomen en waarvoor uit de openbare middelen een vergoeding moet worden betaald. Ook beklagt de gemeente Reeuwijk zich bij de Goudse overheid over de vele Gouwenaars die dagelijks Reeuwijkse boeren en burgers lastig vallen met hun gebedel. Bij velen binnen de stad is de honger zo groot dat het gemeentebestuur 'oconomische soep' beschikbaar stelt. Al die Zwitserse achterblijvers uit het opgeheven regiment no. 32 kunnen dus nauwelijks uit economische motieven in Gouda zijn blijven wonen.

Goudse huwelijken van Zwitserse ex-militairen uit het regiment no. 32

29 oktober 1823: Johan Furrer met Cornelia Verbarens
25 juli 1827: Henricus Leontius Meyer met Joanna Maria Woutera van Helvert
23 juli 1828: Josephus Antonius Seraphinus Hersche met Martientje Lassouw
8 juli 1829: Karel Fanger met Jannetje Bergman
23 december 1829: Christian Joseph Riede met Pieterella Bul
24 maart 1830: Josephus Antonius Waltner met Gerrigje Stok
4 augustus 1830: Joseph Anton Nikolaus Zemp met Trijntje de Bruin
19 oktober 1831: Casparus Josephus Gisler met Geertruij Stok
17 oktober 1832: Joseph Kuster met Anna Maria Gallé
14 november 1832: Josephus Maria Theodulus Thellesphorus Imholz met Maria Elisabeth Jansen
1 mei 1833: Bernhard Stahely met Martijntje Verbruggen
13 februari 1833: Joseph Pfister met Johanna Frederica Weede
2 oktober 1833: Jacob Rohner met Hendrika Vlendrie
6 januari 1836: Johan Jacob Menet met Bregadina Putkamer
20 januari 1836: Johan Melchior Schailli met Engeltje Schoonderwoerd
7 september 1826: Melchior Frey met Cornelia Adriana Disseldorp
14 december 1836: Abraham Bachman met Wijnanda Peridon
6 december 1837: Frans Joseph Zurfluo met Maria Leenbroek
2 november 1842: Johan Friedrich Signer met Johanna Scholten.

Twee andere 'Zwitsers-Goudse' huwelijken waarvan de voltrekking niet in Gouda heeft plaatsgevonden:

circa 1830: Nicolaas Fanger en Neeltje de Bruijn
circa 1832: Johan Jacob Schneider ('Schnijder') en Christina Smaling.

Bronnen

Een deel van de informatie in dit artikel stamt uit eigen archiefonderzoek; voor een ander deel werd gebruik gemaakt van de dissertatie waarop H. Amersfoort in 1988 promoveerde aan de Universiteit van Leiden, getiteld *Koning en Kanton. De Nederlandse staat en het einde van de Zwitserse krijgsdienst hier te lande 1814-1829.*